

Roberto Gallo
Bananodlare i Peru

Bananens verkliga pris – vem betalar?

En rapport om den fortsatt hårda prispressen på världens bananodlare, de låga lönerna och dåliga arbetsvillkoren. Hur handel och offentlig sektor kan bidra till förändring samt Fairtrades roll i omställningen.

BANANRAPPORT 2022

© Fairtrade Sverige 2022

Artikelnummer: PUB-2-150-28

Redaktör och layout: Ola Höiden

Foto: Ángela Ponce (framsida), Linus Hallgren (s 7), Santiago Engelhardt (s 15), Fairtrade Foundation (s 19), Lena Granefelt (s 22).

Sammanfattning

Banor utgör en viktig inkomst- och födokälla för miljontals bananodlare och anställda runt om i världen.

Samtidigt är bananen en global handelsvara på en internationell marknad där ett fåtal multinationella företag och dagligvarukedjor pressar priset nedåt genom värdekedjan. Det får stora konsekvenser för människor och miljö i produktionsledet, som får betala det verkliga priset för den billiga bananen i butiken. Prispressen omfattar även producenter av ekologiska bananer.

Prispress och resursbrist

De dåliga villkoren för odlare och anställda inom bananproduktionen har varit i fokus under decennier. Nu har dessutom importpriset på bananer 2021 sjunkit till den lägsta nivån på tio år. Bananproducenterna tvingas i allt högre grad acceptera priser som inte ens täcker produktionskostnaden. Situationen förvärras ytterligare av att produktions- och levnadsomkostnaderna samtidigt har ökat under många år.¹ Det råder stor resursbrist och det finns få möjligheter till nödvändiga investeringar i jordbruket för att bättre kunna stå emot till exempel svampangrepp och klimatförändringar.²

Dåliga arbetsvillkor och låga löner

De dåliga villkoren för bananproducenterna handlar framförallt om låga löner, långa och hårda arbetsdagar utan rast och vila, diskriminering mot säsong- och migrantanställda, hinder för fackligt engagemang, hälsorisker på grund av stor användning av bekämpningsmedel samt exploatering av mark och minskad

biologisk mångfald. Problemen påverkar inte bara enskilda bananodlare och plantageanställda, utan även ekosystem och hela lokalsamhällen.

Fairtrade bidrar till förbättringar

Här spelar Fairtrade en viktig roll, genom kriterier, kontroller och stödsystem för att ge producenterna bättre villkor, högre inkomster och mer resurser att hantera utmaningarna. Kriterierna omfattar en lång rad krav som bland annat rör reglerad arbetstid och övertidserättning, rätten till en trygg och säker arbetsplats, tillgång till hälsovård, organisationsrätt samt förbud mot diskriminering och tvångsarbete. Självklarheter kan tyckas, men inte i en prispressad bananindustri där människorättskränkningar har pågått under decennier.

Höjt minimipris samt en baslön

I början av 2022 höjde Fairtrade minimipriset på bananer, som ett svar på de historiskt låga importpriserna och de skenande kostnaderna för producenterna. Minimipriset syftar till att täcka kostnaden för en hållbar produktion och fungerar som ett skyddsnät när världsmarknadspriset är så lågt att odlarna riskerar ekonomisk förlust. Det höjda minimipriset ger odlarna bättre förutsättningar att stå emot prispressen. De får också ökade möjligheter att investera i jordbruket och leva upp till branschens och konsumenternas förväntningar på ökad social och miljömässig hållbarhet.

Fairtrade är dessutom den enda certifiering som har infört en baslön för anställda. Den började gälla i juli 2021 och innebär löneök-

ningar på upp till 15 procent, ett viktigt steg mot levnadslöner för tusentals anställda på bananplantager runt om i världen.

Fairtrade-premien ger nya resurser

Fairtrade är också den enda certifiering som garanterar en definierad premie för bananer, ett extra prispåslag på betalningen till producenten. Under 2020 inbringade försäljningen av Fairtrade-bananer internationellt totalt cirka 36 miljoner euro i Fairtrade-premie till bananodlare och plantageanställda runt om i världen, för investeringar i lokalsamhälle och verksamhet, såsom sjukvård, utbildning och omställning till ett mer hållbart jordbruk.

Ökad försäljning internationellt

Den globala försäljningen av Fairtrade-märkta bananer har ökat sedan de började säljas för cirka 25 år sedan. De största volymerna säljs i Storbritannien, Tyskland och Frankrike, som står för mer än 60 procent av den internationella försäljningen (2019). Försäljningsökningen går i linje med att flera dagligvarukedjor har gjort stora åtaganden kring utbud och försäljning av Fairtrade-bananer, såsom Monoprix i Frankrike och Superunie i Nederländerna.

Minskad försäljning i Sverige

Under 2021 inbringade försäljningen av Fairtrade-bananer i Sverige 9,4 miljoner kronor i Fairtrade-premie till bananproducenterna. Men försäljningen har minskat under de senaste åren och idag har Fairtrade-bananerna en marknadsandel på 12 procent, att jämföra med runt 17 procent 2018–2019.

Alla Fairtrade-bananer som säljs i Sverige idag är ekologiskt certifierade. De konkurrerar nu mot en prispressad ekologisk banan utan Fairtrade-märkning och utan tydligt fokus på

social hållbarhet. En anledning till att försäljningen av Fairtrade-bananer har minskat är att dagligvarukedjorna i de allra flesta fall väljer att göra kampanjer för och aktivera sin ekologiska eller sin konventionella banan. Marknadsföringen av Fairtrade-bananer är på flertalet kedjor närmast obefintlig. Här finns stora möjligheter till förbättring.

Rekommendationer till dagligvarukedjor

Det finns idag en tillgänglig volym Fairtrade-bananer för att fylla Sveriges bananbehov nästan fyra gånger om – och samtidigt bidra till en omställning till en mer hållbar bananproduktion. Men det kräver större satsningar från de svenska dagligvarukedjorna, till exempel:

- Komplettera den ekologiska Fairtrade-bananen med en icke-ekologisk sådan.
- Marknadsföra Fairtrade-bananerna genom butiksskytning, direktreklam och kampanjer.
- Sälja Fairtrade-bananer även i lösvikt.
- Bli först med ett 100-procentigt åtagande att sälja icke-ekologiska Fairtrade-bananer, såsom Sainsbury's i Storbritannien.

Rekommendationer för offentlig sektor

Även konsumtionen inom offentlig sektor har betydelse för att förbättra villkoren för bananproducenter runt om i världen. Skattemedel ska inte leda till negativ påverkan på mänskliga rättigheter och miljö. Här finns stöd både i den nationella upphandlingsstrategin och i Agenda 2030.

Genom att köpa Fairtrade-bananer bidrar kommuner, regioner och statliga myndigheter till FN:s globala mål för hållbar utveckling genom relevanta hållbarhetskrav som dessutom kontrolleras av en oberoende part, så kallad tredjepartscertifiering.

Innehåll

Den oschyssta bananen – en prispressad och besprutad global handelsvara	6
Dåliga arbetsvillkor, låga inkomster och hotad biologisk mångfald	10
Fairtrade innebär högre inkomster och bättre villkor för bananproducenterna	12
Ökad global försäljning av Fairtrade-bananer	18
Stor potential att öka försäljningen av Fairtrade-bananer i Sverige	20
Konsumenten vill ha mer Fairtrade	23
Fairtrade-bananen spelar roll i den offentliga konsumtionen	24
Slutnoter	26

Den oschyssta bananen – en prispressad och besprutad global handelsvara

Bananer utgör en viktig inkomst- och födokälla för miljontals odlare och anställda i Latinamerika, Afrika och Asien. Kännetecknande för bananen är inte bara att den är en av världens mest producerade och konsumerade frukter, den kantas också av decennier av miljöproblem och människorättskränkningar i produktionsledet.

Problemen har sin grund i en lång rad orsaker, framförallt hård prispress genom värdekedjan och stora resursbrister i produktionsledet.³

Obalans i förhandlingsstyrka

Bananer kräver ofta stora investeringar i infrastruktur och teknik för att säkerställa en effektiv produktion och export. Behovet av storskalighet har bland annat medfört att ett fåtal stora multinationella företag har stort inflytande på den globala marknaden och pressar priset genom värdekedjan: Chiquita, Fresh Del Monte, Dole, Fyffes och Noboa.

Dessutom har ett antal dagligvarukedjor i USA och EU stärkt sin förhandlingsstyrka i den globala handeln genom att börja handla direkt med mindre grossister och bananproducenter, vilket skapar mer press och förstärker obalansen ytterligare.⁴

Samtidigt råder ett överskott på arbetskraft i produktionsledet, vilket bidrar till ökad press på lönenivåer. Denna press blir extra påtaglig då utbildningsnivån är låg. Många saknar kunskap om sina mänskliga rättigheter liksom resurser och inflytande att själva kunna påverka förbättringar.

Hård prispress

Under 2021 sjönk importpriset på bananer till den lägsta nivån på tio år, det gäller även ekologiska bananer. Bananproducenterna tvingas nu i allt högre grad acceptera priser som inte ens täcker produktionskostnaden. Konsekvenser är bland annat mer miljöproblem, försämrade arbetsvillkor och lägre inkomster.

PROBLEMBILD

- OBALANS I FÖRHANDLINGSSTYRKA
- HÅRD PRISPRESS
- ÖKADE PRODUKTIONSKOSTNADER
- OHÅLLBARA HANDELSVILLKOR
- MONOKULTURER
- SVAMPANGREPP
- BEKÄMPNINGSMEDEL
- KLIMATFÖRÄNDINGAR
- CORONAPANDEMI

KONSEKVENSER

- DÅLIGA ARBETSVILLKOR
- HÄLSORISKER
- LÅGA LÖNER
- HOT MOT FACKLIGT ENGAGEMANG
- DISKRIMINERING AV SÄSONGS- OCH MIGRANTARBETARE
- KÖNSDISKRIMINERING
- MILJÖPROBLEM
- SÄMRE SKÖRDAR PGA KLIMATET

20 PROCENT AV BANANERNA EXPORTERAS

Merparten konsumeras lokalt

Den totala bananproduktion i världen uppgår till cirka 114 miljoner ton årligen, varav merparten produceras av odlare inom den informella sektorn och konsumeras eller säljs på lokala marknader. Indien är det största producentlandet med en produktion på i genomsnitt 30 miljoner ton per år. Andra stora producentländer är Kina, Filippinerna, Ecuador och Brasilien.¹⁰

Stora bananplantager dominerar

År 2020 gick drygt 21,5 miljoner ton bananer på export, det vill säga knappt 20 procent av den totala produktionen.¹¹ De största exportländerna

är Ecuador, Filippinerna, Guatemala och Costa Rica. Stora plantager dominerar den produktion som går på export. Endast fem procent av denna volym produceras av odlare med egen mark.

Matbananer och dessertbananer

Det finns cirka 1 000 olika banansorter. De kan delas in i två huvudkategorier: matbananer och dessertbananer. Dessertbananer utgör både merparten (59 procent) av den globala produktionen och merparten av exporten (95 procent). Den mest kommersialiserade sorten är Cavendish, som står för cirka 47 procent av den globala produktionen, motsvarande ungefär 50 miljoner ton årligen.¹²

De som idag tar hem den högsta vinsten från den internationella bananhandeln är dagligvarukedjorna. Här ligger i genomsnitt 30–40 procent av värdet, medan andra handelsaktörer (importörer och återförsäljare) tidigare i värdekedjan sammantaget erhåller cirka 40 procent, plantageägarna mindre än 20 procent och bananodlarna själva (eller de anställda) mindre än 10 procent av värdet.⁵

Ökade produktionskostnader

Parallellt med den ökade prispressen har produktionskostnaderna gått upp, i form av bland annat stigande priser på förpackningsmaterial, gödnings- och drivmedel. Samtidigt upplever producenterna ekonomiska konsekvenser till följd av växtsjukdomar, coronapandemin och klimatförändringarna. Sammantaget råder stor resursbrist och små möjligheter att stå emot alla utmaningar. Inte minst saknas kapital till att göra nyinvesteringar i produktionen för att öka konkurrenskraften och skapa nya möjligheter till välståndsutveckling.

Ohållbara handelsvillkor

I den konventionella bananproduktionen saknas transparens kring priser och lönenivåer. Här är det vanligt med kortsiktiga handelsrelationer, korta ledtider, ordrar som ändras i sista minuten och kvalitetsbedömningar på godtycklig grund. Det är dessutom ofta oklart varifrån leverantörerna köper sina bananer eller vad de gör för att bidra till bättre arbetsvillkor i producentledet.

En försvårande omständighet är den bristande nationella lagstiftningen i många bananproducerande länder. Den är ofta otillräcklig i fråga om att skydda anställda från att bli utnyttjade som billig arbetskraft med dåliga arbetsvillkor.

Och i de fall då det finns en tydlig lagstiftning är efterlevnaden ofta bristfällig.

Monokulturer, svampangrepp och bekämpningsmedel

Behovet av storskalighet och effektivitet har medfört en framväxt av stora plantager och monokulturer. Det leder till förlust av biologisk mångfald och ökad förekomst av skadedjur och sjukdomar, såsom svampangreppen Sigatoka och Tropical Rade 4 (TR4).⁶ För att skydda plantorna mot angrepp används därför stora mängder bekämpningsmedel som skadar både människor och miljö.

Klimatförändringar

Klimatförändringarna innebär en stor risk för bananproduktionen. Om utsläppen av växthusgaser fortsätter att öka i samma takt som i dag kommer bananproducenterna drabbas av allt fler dagar med extrema temperaturer och allt mer oförutsägbara väderförhållanden.⁷

Pandemin har slagit hårt

Ovanpå prispress och bristande resurser har bananproducenterna även påverkats kraftigt av coronapandemin i form av ökade produktionskostnader, försämrade arbetsvillkor och förlorade arbetstillfällen. I länder med bristande rättskydd och trygghetssystem har pandemin slagit extra hårt mot de individer, familjer och lokalsamhällen som redan i utgångslänet är socialt och ekonomiskt marginaliserade.⁸

Alla dessa utmaningar behöver mötas av innovationer och investeringar i en mer motståndskraftig och hållbar bananproduktion – resurser och kapital som i dagsläget är en bristvara.⁹ Det får stora konsekvenser för arbetsvillkor, inkomster och biologisk mångfald.

Marike de Peña,
vd på Banelino, Dominikanska republiken

”

Idag är cirka tio procent av alla bananer som säljs ekologiska. Det skulle kunna vara mer, i linje med EU:s "Farm to Fork"-strategi. Men det kräver att producenterna får en betalning som täcker kostnaden för en mer hållbar produktion. Med dagens ökande prispress saknas det resurser för en sådan omställning.

Producenterna betalar priset för den prispressade bananen

Marike Runneboom de Peña är utbildad inom sociologi och jordbruksutveckling. Hon har bott och arbetat i Dominikanska republiken sedan 1986.

Idag är hon vd på Banelino, ett banankooperativ som började sälja Fairtrade-bananer till Europa redan 1996. Samtidigt är hon engagerad i producentnätverk och inom Fairtrade International, i frågor som rör allt från levnadslöner till företagsansvar och konsekvenser av klimatförändringarna.

–Klimatförändringarna är en global utmaning, men de sociala och miljömässiga konsekvenserna slår hårdare i utvecklingsländer. Det beror på bristande resurser att hantera förändringarna, och svaga sociala skyddsnät som ska förhindra att människor far illa, säger Marike.

Resursbristen har framförallt sin grund i det låga importpriset, ett resultat av dagligvarukedjornas prispress och i vissa fall priskrig. De vill erbjuda den billigaste bananen för att få in fler kunder i butiken, och använder därför sin konkurrenskraft till att pressa ned priserna hos leverantörer och producenter. Men även en dyrare banan i butiken kan vara prispressad i producentled. Skillnaden är en större vinstmarginal hos dagligvarukedjan.

Marike menar att de låga priserna kommer att skörda många offer och att fattigdomen kommer att öka bland bananproducenterna, helt i motsats till de globala hållbarhetsmålen.

–Bananen är en populär frukt. Konsumenterna skulle troligen vilja betala mer om de visste vilken skillnad det skulle göra för bananproducenterna och för miljön. Det skulle bidra till bättre arbetsvillkor, investeringar i biologisk mångfald, minskad användning av bekämpningsmedel och mer miljövänliga produktionsmetoder.

Dåliga arbetsvillkor, låga inkomster och hotad biologisk mångfald

Konsekvenserna av prispressen och resursbristen är många, såsom miljöproblem som hotar känsliga ekosystem samt dåliga arbetsvillkor och låga inkomster.

Problemen slår inte bara hårt mot enskilda individer och familjer, utan även mot hela lokalsamhällen. I förlängningen riskerar produktionen att gå ner till följd av förlorade skördar.

Dåliga arbetsvillkor och hälsorisker

Både odlare inom familj jordbruk och anställda på bananplantager arbetar långa dagar under svåra och otrygga förhållanden, ofta utan skyddsutrustning. De tvingas bära tungt, med risk för fysiska skador. Här finns dessutom stora hälsorisker kopplat till användningen av bekämpningsmedel. Kunskapen om riskerna är begränsad, på grund av bristande information från arbetsgivare, låg läs- och skrivkunnet eller för att informationen på förpackningarna är skrivna på främmande språk.¹³

Låga löner och inkomster

Det låga importpriset på bananer har lett till att lönesystemen har förändrats på många plantager, från en fast lön till en ackordslön. Därför måste de anställda arbeta så länge det behövs för att få en lön de kan leva på. I praktiken har detta lett till längre arbetsdagar utan övertidsersättning. Lönerna är sällan tillräckliga för att täcka grundläggande behov eller en anständig levnadsstandard, inte ens om de når upp till en lagstadgad minimilön.

I många länder ligger minimilönen under den definierade fattigdomsgränsen för landet.¹⁴ Situationen förvärras ytterligare genom att en del bananplantager har satt i system att anställa med kortfristiga avtal snarare än att ge permanent anställning. Det är ett sätt att undvika att betala lagenliga löner (om än låga sådana) och att ge lagstadgade förmåner och försäkringar. Genom att de anställda har osäkra anställningsvillkor blir det dessutom svårare för dem att organisera sig och förhandla för bättre arbetsvillkor.

För odlare i familj jordbruk innebär det låga importpriset på bananer ett hårt slag mot hushållsekonomin. När inkomsten knappt räcker till att få mat på bordet blir det sällan pengar över till nödvändiga investeringar i det egna jordbruket.

Hinder för fackligt engagemang

I länder där det finns många fackligt anslutna är arbetsvillkoren generellt sett bättre och lönerna högre än genomsnittet. Men inom bananindustrin är just organisationsrätten ofta ifrågasatt och kränkt på olika sätt. Anställda som försöker engagera sig fackligt riskerar olika typer av bestraffningar, hot och våld, eller att bli uppsagda. I vissa fall skapar plantageägarna så kallade gula fackföreningar som styrs eller kontrolleras av dem själva för att minska de anställdas inflytande. Detta är förbjudet enligt ILO-konvention 98, men ändå sker det i flera bananexporterade länder, bland annat i Nicaragua, Guatemala och Ecuador.¹⁵

Utsatta säsons- och migrantarbetare

De anställda bor ofta på plantagerna, i synnerhet om de är migrant- eller säsongarbetare.

Många migrantarbetare saknar arbetstillstånd och vågar därför sällan ta strid för bättre villkor, förhandla löner eller organisera sig fackligt.

Dessutom saknar de ofta tillgång till hälso- och sjukvård, en allvarlig brist då bananodling ofta innebär stora hälso- och säkerhetsrisker.¹⁶

Dessa problem har till exempel uppmärksammats bland nicaraguanska immigranter i Costa Rica, bland haitier i Dominikanska republiken och bland venezolaner i Ecuador.¹⁷

Könsdiskriminering

Kvinnor utgör cirka 15 procent av den globala arbetskraften inom den bananproduktion som går på export.¹⁸ En anledning till att det är så få kvinnor i banaindustrin är delvis att plantageägarna inte vill riskera att behöva ge föräldrapenning.¹⁹ Kvinnor får dessutom ofta ta de arbetsuppgifter som ger lägst lön. De diskrimineras genom otrygga och ojämställda arbetsvillkor och de riskerar dessutom att bli utsatta för sexuella trakasserier.

Miljöproblem hotar biologisk mångfald

Bananodlingar bidrar till avskogning och skövning av tropisk regnskog. När regnskog avverkas och omvandlas till monokulturer minskar markens bördighet eftersom det inte tillförs ny näring från förmultnande växtdelar. Bristen på genetisk variation och biologisk mångfald gör att växter blir extra utsatta för skadedjur och sjukdomar, såsom svampangreppen Sigatoka och Tropical Race 4 (TR4).²⁰ För att skydda plantorna mot angrepp används stora mängder bekämpningsmedel, som tillsammans med gödselmedel har en mycket negativ påverkan

på miljön och leder till förorenande vattendrag, övergödning och förstörda ekosystem.

Problemen förstärks genom den stora vattenanvändningen, som dränerar fälten och leder till jorderosion.²¹ När markens bördighet minskar måste mer mark exploateras genom att bananfälten flyttas eller utökas för att kompensera för den minskade produktionen per hektar. Därmed skövlas ännu mer skog.²²

Sämre skördar på grund av klimatet

Skyfall, översvämningar, orkaner, förändrade vädermönster och naturkatastrofer blir allt vanligare och allt mer kostsamma för många bananproducenter.²³ Grödornas tillväxt minskar, liksom produktionen. Det slår mot både den egna matförsörjningen och exportintäkterna. Dessutom innebär högre temperaturer att svampangrepp blir vanligare och riskerar att slå ut hela skördar.²⁴

Ekologiska producenter också hårt pressade

Konsekvenserna av prispressen och resursbristen gäller även ekologiskt certifierade bananproducenter. De slipper vissa hälsorisker och flera av de problem som användningen av bekämpningsmedel medför. Men de har likväl svårt att försörja sig och de tvingas arbeta under svåra förhållanden.

Sammantaget behövs ett ökat fokus på samtliga tre hållbarhetsdimensioner: social, ekonomisk och miljömässigt hållbar utveckling. Här kan Fairtrade-certifieringen göra stor nytta och bidra till bättre villkor och högre inkomster – även för ekologiska bananproducenter.

Fairtrade – högre inkomster och bättre villkor för bananproducenterna

Fairtrade har spelat en stor roll för tusentals bananodlare och plantageanställda under mer än 20 år och är idag viktigare än någonsin som motvikt till den hårda prispressen och de dåliga arbetsvillkoren i produktionsledet.

I början av 2022 gjorde sju latinamerikanska jordbruksministrar ett gemensamt uttalande kring Fairtrades betydelse för bananproducenterna. De uppmanar alla aktörer i värdekedjan att ta sitt ansvar för prispressens konsekvenser för människa och miljö. De menar att bananproducenternas inkomster bör täcka kostnaderna för en hållbar produktion – och de lyfter fram Fairtrades minimipris och premie som modell för en hållbar ersättning.²⁵

Höjt minimipris från 2022

I början av 2022 höjde Fairtrade minimipriset på bananer som svar på historiskt låga importpriser på bananer och skenande export- och produktionskostnader. Denna prishöjning är inte bara viktig för att odlare och anställda ska få en större möjlighet att kunna leva på sitt arbete, den är också avgörande för att de bättre ska kunna hantera konsekvenserna av klimatförändringarna, såsom minskade skördar och ökad förekomst av svampangrepp – samtidigt som de ska leva upp till branschens och konsumenternas förväntningar på ökad social och miljömässig hållbarhet.

Baslön för plantageanställda

Höjningen av minimipriset kom bara ett halvår efter att Fairtrade införde en baslön för anställda på bananplantager, vilket innebär att de ska få minst 70 procent av en levnadslön, definierad av Global Living Wage Coalition. Baslönen började gälla i juli 2021 och innebär löneökningar på upp till 15 procent, ett viktigt steg mot levnadslöner för tusentals anställda på bananplantager runt om i världen. Fairtrade är den enda certifiering med denna typ av baslön.²⁶ Enligt kriterierna måste plantageägare ha en plan för arbetet med höjda lönenivåer framåt, samtidigt som en införd "Living Wage Differential" syftar till att ge handelsaktörer möjlighet att betala extra för varje bananlåda. Att utvecklingen fortskrider i positiv riktning kontrolleras regelbundet av kontrollorganet Flocert.

Fairtrade-premien skapar utveckling

Under 2020 inbringade försäljningen av Fairtrade-bananer nästan 36 miljoner euro i Fairtrade-premie till bananodlare och anställda runt om i världen, för investeringar i lokalsamhälle och jordbruk. Den vanligaste premieanvändningen inom familj jordbruk är service till medlemmarna, investeringar i infrastruktur, produktionsmateriel och effektiviseringar av jordbruket. På bananplantager används Fairtrade-premien främst till bostäder, utbildning och hälsovård. Som ett led i att minska gapet mellan faktiska löner och levnadslöner kan 50 procent av Fairtrade-premien numera betalas ut i kontanter.

Ökat stöd till producenterna

Många bananodlare har dessutom fått en bättre inkomstsituation genom Fairtrades "Productivity Improvement Programme", ett projekt som drivits i sju latinamerikanska länder sedan 2015. Totalt 42 Fairtrade-certifierade producentorganisationer har fått stöd med att till exempel förbättra jordkvaliteten och produktiviteten på sina gårdar, vilket har lett till 36 procent ökad avkastning i genomsnitt. På så sätt har de lyckats sänka sina produktionskostnader och öka sina inkomster.

Miljöhänsyn och bättre arbetsvillkor

Minimipriset och Fairtrade-premien spelar stor roll i fråga om familjeförsörjningen och

de ekonomiska resurserna hos bananproducenterna. Men lika viktiga är kriterierna som rör miljöhänsyn, liksom kraven på förbättrade arbetsvillkor för plantageanställda. Här inbegrips även säsongs- och migrantarbetare.

I Dominikanska republiken samverkar Fairtrade med fackföreningar, ideella organisationer och bananproducenter sedan 2019 för att kunna erbjuda migrantarbetare på plantager legal status i landet och samma rättigheter som sina dominikanska kollegor. Det handlar bland annat om tillgång till sjukvård och socialförsäkring – och att skydda dem från att bli utvisade från landet. De utgör viktig arbetskraft inom banansektorn och bidrar till ekonomin.²⁷

FAIRTRADE-BANANER I SIFFROR

Allt fler producenter väljer Fairtrade

Antalet Fairtrade-certifierade bananproducenter har ökat under många år. År 2020 fanns det drygt 10 000 odlare på totalt 119 Fairtrade-certifierade kooperativ (eller liknande organisationsformer) samt drygt 26 000 anställda på 139 Fairtrade-certifierade bananplantager. Merparten av odlarna inom familj jordbruk finns i Peru och Dominikanska republiken medan de flesta plantageanställda finns i Colombia och Dominikanska republiken.

Ökad produktion av Fairtrade-bananer

Produktionen av Fairtrade-certifierade bananer har ökat i takt med antalet certifierade producenter och uppgick 2020 till knappt 1,4 miljoner ton. Bananplantager med anställd arbetskraft producerar idag cirka 56 procent av den totala volymen Fairtrade-bananer, familj jordbruk 44 procent. Trenden sedan 2017 är att just plantager producerar en allt större andel av Fairtrade-bananerna.

Stor andel ekologiskt

Av den bananproduktion som säljs som Fairtrade-certifierad är 63 procent även ekologiskt certifierad.

För dessa bananer får odlarna ett ännu högre pris, som syftar till att täcka de ökade kostnaderna för en ekologisk produktion.

Fairtrade är alltså en viktig certifiering även för ekologiskt certifierade bananproducenter, då de är beroende av en betalning som täcker kostnaden för en hållbar produktion.

Försäljning avgörande för utveckling

År 2020 uppgick den totala försäljningen av Fairtrade-bananer till cirka 739 000 ton, motsvarande 53 procent av den totala produktionen av Fairtrade-bananer. Det motsvarar 3,4 procent av den globala bananexporten på totalt 21,5 miljoner ton.

Den volym som inte säljs som Fairtrade-certifierad går till den konventionella eller lokala marknaden, och inbegriper då varken minimipris eller Fairtrade-premie. Övriga sociala och miljömässiga kriterier gäller, men bananerna behöver alltså säljas som Fairtrade-märkta för att en tydligare ekonomisk välståndsutveckling ska kunna ske.

KORT OM FAIRTRADE

Fairtrade är en certifiering med kriterier för ekonomisk, social och miljömässigt hållbar utveckling i länder med utbredd fattigdom.

De internationella Fairtrade-kriterierna för bananer skiljer sig åt mellan odlare inom familj jordbruk och plantager med anställd arbetskraft, eftersom organisations- och produktionsformerna skiljer sig åt. Vissa kriterier ska vara uppfyllda redan vid certifieringen (kärnkriterier), medan andra kriterier träder i kraft löpande (utvecklingskriterier).²⁸

Minimipris som utgångspunkt

I tillägg till kriterierna definierar Fairtrade ett minimipris för de flesta råvaror. Minimipriset syftar till att täcka kostnaden för en hållbar produktion och utgör utgångspunkten i förhandlingen mellan odlare och uppköpare. Det fungerar dessutom som ett skyddsnet vid fallande världsmarknadspriser.

Fairtrades minimipris för bananer gäller både familj jordbruk och plantager, ett pris som har en direkt påverkan på bananodlares inkomster respektive anställdas löner. Vid ekologisk bananproduktion gäller ett högre minimipris.

Kriterier för anställd arbetskraft

Kriterierna för anställd arbetskraft handlar framförallt om arbetsvillkor och om lönenivåer som ska öka över tid och successivt gå mot levnadslöner. I denna process är organisationsrätten viktig, den ökar möjligheten för anställda att förhandla löner och andra villkor gemensamt.

Plantager med anställd arbetskraft omfattas också av en lång rad andra kriterier (i linje med ILO-konventionerna), såsom

- rätt till anställningsavtal, reglerad arbetstid (max 48 tim/v) och övertidsersättning.
- rätt till rast och vila, minst två veckors betald semester och minst åtta veckors betald föräldradledighet samt socialförsäkring för alla anställda.
- rätt till en trygg och säker arbetsplats, inklusive skyddsutrustning och tillgång till hälsovård.

- förbud mot diskriminering, tvångsarbete och barnarbete (ingen under 15 år får anställas).

Kriterier för säsons- och migrantarbetare

Kriterierna som rör ickediskriminering gäller all anställd arbetskraft enligt ILO-konvention 111. Därtill finns ytterligare diskrimineringskriterier som gäller specifikt säsons- och migrantarbetare, enligt ILO-konvention 97 och 143. De har rätt till samma (eller motsvarande) villkor, förmåner och lönenivåer som alla andra. De har till exempel rätt till hälsovård och boende på plantagen (om bostäder erbjuds). De omfattas också av de villkor och resurser som relaterar till Fairtrade-premien.

Kriterier för familj jordbruk

För odlare med egen mark är försäljningspriset (och därmed minimipriset) för bananerna helt avgörande för livsuppehållet. Kriterierna för familj jordbruk handlar i övrigt främst om demokratiska beslutsprocesser, ickediskriminering, jämställdhetsarbete samt kapacitets- och verksamhetsutveckling. Barn får hjälpa till på gården så länge det inte inverkar negativt på skolgång och utveckling.

Miljökriterier

Fairtrades miljökriterier handlar bland annat om förbud mot skadliga bekämpningsmedel (Fairtrade Hazardous Materials List)²⁹, ansvar för grund- och ytvatten, skydd av utrotningshotade arter, hänsyn till biologisk mångfald och buffertzoner för att skydda känsliga naturområden. Därtill finns det kriterier som syftar till att motverka klimatförändringar och ge stöd i att hantera sådana förändringar.

Fairtrade-premien genererar resurser

Fairtrade är den enda certifiering som garanterar en definierad premie för bananer, ett extra påslag på betalningen till producenten. Fairtrade-premien används ofta till investeringar i lokalsamhället, såsom hälsovård, mikrolån och stipendier. Inom familj jordbruk kan premien även investeras i utveckling av jordbruket, till exempel en omställning till ekologisk odling och diversifiering av grödor för att skapa fler inkomstkällor.

OBEROENDE KONTROLLER

Alla Fairtrade-certifierade producenter kontrolleras av Flocert, ett oberoende kontrollorgan med ISO 17065-ackreditering. Kontrollerna sker enligt bestämda intervall och tar allt från några dagar till flera veckor, beroende på producentens storlek.

Producenter som får anmärkningar vid kontrollerna har en viss tid på sig att rätta till problemen. Men om Flocert upptäcker allvarliga missförhållanden – såsom barnarbete – kan producenten bli av med sin certifiering.

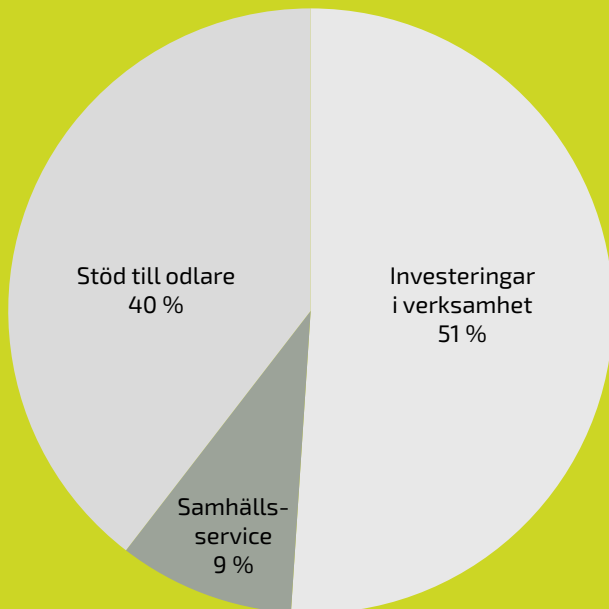
EN UNIK CERTIFIERING FÖR EN MER HÅLLBAR VÄRLDSHANDEL

Fairtrade är den enda certifiering som ger en egen röst åt odlarna, dels genom att odlarna har 50 procent av rösterna inom Fairtrade International genom de tre producentnätverken, dels genom en lång rad kriterier och stöd för demokratiska beslutsprocesser. Fairtrade är dessutom den enda certifiering som innefattar ett minimipris på råvaror och en premie för investeringar i lokalsamhälle och verksamhet.

Kriterierna utgår från bland annat ILO-konventionerna för mänskliga rättigheter i arbetslivet och syftar samtidigt till en ekonomisk och miljömässigt hållbar utveckling. Kriterierna har mycket gemensamt med FN:s hållbarhetsmål (Agenda 2030).

PREMIEANVÄNDNING HOS BANANODLARE I FAMILJEBRUK

20,1 miljoner euro 2020

Stöd till odlare: Verktyg, jordbruksutveckling, mikrolån och krediter, utbildning, hälsovård, kontantutbetalning, stöd till anställda.

Verksamhet: HR och administration, produktion och infrastruktur, utbildning och kapacitetsutveckling.

Samhällsservice: Utbildning, hälsovård, miljöarbete.

ASOBANARCOOP, Colombia

På banankooperativet ASOBANARCOOP har 321 000 kronor av Fairtrade-premien bland annat investerats i bevattningssystem och ekologisk gödsel, med syfte att förbättra jordkvaliteten, öka produktionen och inkomsterna samt att bli mer konkurrenskraftiga på exportmarknaden.

Cristóbal Aravelo,
bananodlare på ASOBANARCOOP i Colombia

"Nu är det annorlunda, allt har förändrats. Genom det högre bananpriset och Fairtrade-premien kan både odlarna och samhället utvecklas."

Demokratiska beslut och uppföljning

Fairtrade-premien ska alltid investeras utifrån demokratiskt fattade beslut, till exempel i en premiekommitté (hos större producenter) och genom att investeringsplaner presenteras på årsmöten där samtliga odlare/anställda kan göra sina röster hörda. Uppföljning görs genom transparenta redovisningssystem och kontroller, återrapportering sker vid årsmöten.

Finca Villa Copa, Dominikanska republiken

På bananplantagen Villa Copa har 1,4 miljoner kronor av Fairtrade-premien investerats i utbildningsinsatser, stipendier, skolbyggnader, datorer och utbildningsmaterial för de anställda och deras familjer under fem år. Totalt 6 800 personer har gynnats av investeringen.

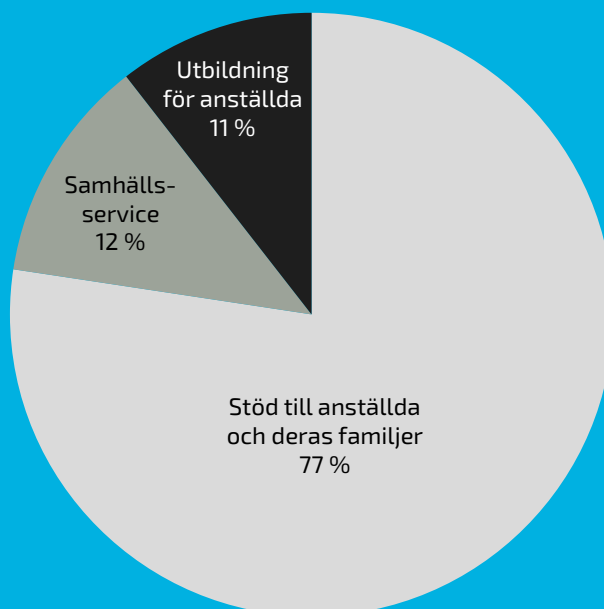

Verónica de la Rosa (och hennes två söner), anställd på Finca Villa Copa i Dominikanska republiken

"Tack vare Fairtrade-premien finns det ett projekt som ger skolmaterial åt barnen till de som arbetar här. Nu går det bättre för barnen i skolan."

PREMIEANVÄNDNING HOS ANSTÄLLDA PÅ BANANPLANTAGER

15,7 miljoner euro 2020

Stöd till anställda och deras familjer: Bostäder, utbildning, hälsovård, mikrolån och krediter, extra lönepåslag.

Utbildning av anställda: Stöd till premiekommiténs arbete, utbildningsinsatser.

Samhälls-service: Infrastruktur, utbildning, hälsovård, miljöarbete.

Koppling till hållbarhetsmålen

Mot bakgrund av fattigdom och knappa resurser är Fairtrade-premien av stor betydelse för livsvillkor och välbefinnande, både på individnivå och för hela lokalsamhällen. Den bidrar till i stort sett samtliga FN:s globala hållbarhetsmål, men i särskilt stor utsträckning till målen om ingen fattigdom (mål 1), god hälsa (mål 3), god utbildning för alla (mål 4), anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt (mål 8) samt hållbara städer och samhällen (mål 11).

Ökad global försäljning av Fairtrade-bananer

Den globala försäljningen av Fairtrade-märkta bananer har mer än fördubblats sedan 2015. Det har genererat både arbetstillfällen och mer resurser till bananproducenter världen över. Samtidigt är prispressen en stor utmaning framåt.

De största volymerna säljs i Storbritannien, Tyskland och Frankrike. De står för mer än 60 procent av den totala försäljningen av Fairtrade-bananer internationellt (2019).

Fördubblad försäljning sedan 2015

Försäljningen av Fairtrade-bananer har gått från 368 000 ton 2015 till 739 000 ton 2020. I takt med den ökade försäljningen har allt fler odlare, anställda och lokalsamhällen gynnats genom högre inkomster och en större total Fairtrade-premie. Detta är en effekt av ökad efterfrågan och att flera dagligvarukedjor har gjort stora åtaganden kring utbud och försäljning av Fairtrade-bananer, såsom Monoprix i Frankrike och Superunie i Nederländerna.

Ekologiskt eller icke-ekologiskt?

Cirka 63 procent av Fairtrade-bananerna som säljs på den internationella konsumentmarknaden (2020) är ekologiska. Andelen varierar mellan olika marknader. I Frankrike och Sverige dominerar de ekologiska Fairtrade-bananerna, det vill säga bananer som är både ekologiska och Fairtrade-märkta. Men i Nederländerna och Storbritannien är denna andel betydligt

lägre, 37 respektive 18 procent. Merparten av Fairtrade-bananerna som säljs i dessa båda länder är alltså inte ekologiska.

Konsumenten bidrar till omställning

Konsumentens möjlighet att välja en icke-ekologisk Fairtrade-banan innebär att Fairtrade-producenter som inte är ekologiskt certifierade kan öka sina inkomster samtidigt som de ska leva upp till Fairtrades omfattande miljökriterier. På så sätt får de ökade resurser, stöd och kunskap att på sikt ställa om till ekologisk odling. Detta innebär samtidigt en möjlighet för konsumenter med sämre ekonomi att välja en något billigare icke-ekologisk Fairtrade-banan som är hållbart producerad.

Fortsatt priskrig på många marknader

Trots den positiva försäljningsutvecklingen för Fairtrade-bananer på den internationella marknaden kvarstår en rad strukturella problem. Stora dagligvarukedjor fortsätter pressa priset för att locka konsumenter till butiken, stick i stäv mot uppförandekoder och visioner kring mänskliga rättigheter, levnadslöner och miljöhänsyn.³⁰ Sällan tar kedjorna någon större hänsyn till de ökade omkostnaderna i producentled.

Positiv trend i Storbritannien

Ett exempel på en marknad där det pågått ett priskrig på bananer under många år men där det samtidigt har gjorts stora satsningar på Fairtrade-märkta bananer är Storbritannien.

Idag säljer till exempel Sainsbury's, Ocado, Waitrose och Co-op enbart Fairtrade-bananer. Priskriget innebär lägre marginaler på dessa bananer, men dagligvarukedjorna fortsätter satsningen tack vare hög efterfrågan från konsumenten.

Handelsinitiativ för förändring

Prispresen och priskriget till trots finns det ändå goda exempel och viktiga initiativ för förändring. I både Tyskland och Nederländerna har flera dagligvarukedjor slutit avtal om att sträva mot levnadslöner och bättre villkor för bananproducenterna. I Nederländerna är målet

en genomsnittlig löneökning om tio procent per år från 2021 till 2025. Och i Tyskland innefattar initiativen ökad spårbarhet och kontroller, för att säkerställa att mänskliga rättigheter respekteras i värdekedjans alla led.

Parallellt med den hårda prispresen finns det alltså goda exempel på viktiga hållbarhets-satsningar, såsom att vissa dagligvarukedjor väljer att sälja enbart Fairtrade-märkta bananer. Det är den här typen av konkreta åtaganden som gör stor skillnad för odlare och anställda – och visar på vilken potential som finns även på den svenska konsumentmarknaden.

Bananhyllan hos Co-op i Storbritannien.

Co-op har satsat på Fairtrade-bananer i mer än två decennier

Co-op var första kedjan i Storbritannien som tog in Fairtrade-bananer i sitt sortiment redan 2000. Ett större åtagande gjordes 2012 då de bytte ut alla sina bananer mot Fairtrade-bananer. Detta har varit en del av Co-ops större satsning på Fairtrade inom sju olika produktkategorier, för att förbättra arbetsvillkoren för råvaruproducenter runt om i världen. Utgångspunkten för satsningen, enligt

Co-op, är alla de vittnesmål från producenter som konsekvent bekräftar att Fairtrade är den certifiering som gör störst skillnad. I den senaste konsumentundersökningen från Kantar (2022) framgår dessutom att 85 procent av Co-ops kunder föredrar Fairtrade-märkta produkter över andra motsvarande produkter utan märkning.³¹

Stor potential att öka försäljningen av Fairtrade-bananer i Sverige

Under 2021 inbringade den svenska försäljningen av Fairtrade-märkta bananer 9,4 miljoner kronor i Fairtrade-premie till bananproducenterna. Men det skulle kunna vara betydligt mer.

År 2021 såldes totalt 165 000 ton bananer i Sverige. Av dessa var 12 procent Fairtrade-märkta. Alla Fairtrade-bananer som säljs hos de stora svenska dagligvarukedjorna idag är ekologiskt certifierade.

Negativ försäljningstrend

Det har skett stora förändringar i utbud och försäljning av Fairtrade-märkta bananer i svenska butiker sedan den stora ökningen 2014. Då följde Fairtrade med i den ekologiska bananboomen efter att Testfakta larmade om gifter i konventionella bananer, vilket gav Fairtrade-bananen en marknadsandel på omkring 17 procent under 2018-2019. Sedan 2017 har försäljningen vänt nedåt med drygt 30 procent. En lång rad orsaker ligger bakom den negativa trenden:

- Dagligvarukedjorna lägger allt större vikt vid enbart ekologiska bananer. Det finns en föreställning om att enbart eko "räcker".
- Tillgången till billigare ekologiska bananer har ökat. Därmed är det idag en större prisskillnad mellan en ekologisk banan och ekologisk Fairtrade-banan, eftersom Fairtrades minimipris och premie gör bananen dyrare att köpa in i producentled.

- Butiker vill gärna erbjuda bananer i lösvikt, men Fairtrade-bananerna säljs oftast i banderoll, alltså med tejp kring klasen. Det kan bidra till att vissa konsumenter köper mer än de annars hade gjort, medan andra avstår och hellre köper i lösvikt.
- Närmast obefintlig skyltning och marknadsföring av Fairtrade-bananerna sedan flera år tillbaka. Samtidigt genomförs återkommande kampanjer för bananer som inte är Fairtrade-märkta, det vill säga ekologiska bananer eller bananer med andra märkningar.
- Trenden att enbart sälja en bananvariant i butiker där det tidigare fanns minst två varianter. Med dagens ensidiga fokus i handeln på ekologiska och konventionella bananer blir valet inte en Fairtrade-banan. Att det saknas Fairtrade-bananer i lösvikt försvårar ytterligare.

Att vända den nedåtgående trenden för Fairtrade-bananen är viktigt eftersom logistiken och kvaliteten kan påverkas negativt av minskad försäljning.

Varierande utbud hos kedjorna

Lidl och Willys är de enda dagligvarukedjorna som erbjuder ekologiska Fairtrade-bananer i samtliga butiker. Lidl har dessutom valt att sälja dessa bananer i lösvikt sedan januari 2021, med goda resultat. Hos ICA, Coop och Hemköp varierar utbudet, från butik till butik. Coop har valt att sälja Fairtrade-bananer under varumärket Änglamark.

I servicehandeln erbjuder både Pressbyrån och 7-Eleven endast ekologiska Fairtrade-märkta bananer.

Gemensamt för alla dagligvarukedjor är att de inte säljer icke-ekologiska Fairtrade-bananer. Här finns stor potential för förändring. En ökad försäljning av Fairtrade-märkta bananer, även sådana som inte är ekologiskt odlade, skulle också innebära en större miljönytta jämfört med konventionella bananer och mer resurser till utveckling genom Fairtrade-premien.

Stora Fairtrade-volymer tillgängliga

Det finns totalt 626 000 ton Fairtrade-bananer tillgängliga för export (2020), utöver den volym Fairtrade-bananer som redan når konsumentmarknaden internationellt och i Sverige. Denna tillgängliga volym – från olika länder och ursprung – skulle teoretiskt sett kunna fylla Sveriges bananbehov nästan fyra gånger om, då den totala bananförsäljningen i Sverige uppgick till 165 000 ton 2021.

9,4 miljoner kronor i Fairtrade-premie

Under 2021 genererade försäljningen av Fairtrade-bananer på den svenska marknaden hela 9,4 miljoner kronor i Fairtrade-premie till bananproducenterna. Motsvarande siffra uppgick under tioårsperioden 2012–2021 till drygt 107 miljoner kronor, ett betydande ekonomiskt tillskott till de investeringar som behöver göras i bananproducenternas lokalsamhällen och jordbruk.

Om hela den svenska banankonsumtionen i Sverige 2021 hade varit Fairtrade-certifierad skulle det ha betytt totalt 78 miljoner kronor i Fairtrade-premie till producenterna.

Fairtrade och social hållbarhet

Idag är uppskattningsvis hälften av bananerna som säljs hos de svenska dagligvarukedjorna ekologiska.³² Det är positivt och viktigt. Samtidigt saknas ett tydligt fokus på den sociala hållbarhetsdimensionen. Här kan Fairtrade spela en stor roll genom en lång rad kriterier för bland annat demokratiutveckling, organisationsrätt, förbättrade arbetsvillkor och mer resurser för att odla hållbart och möta utmaningar av olika slag, med hänsyn både till människor och miljö.

Men det kräver att fler dagligvarukedjor ökar utbudet och exponeringen av Fairtrade-bananer – och att konsumenter fortsätter göra enkla, aktiva val i butiken som gör skillnad för bananproducenterna.

REKOMMENDATIONER TILL SVENSKA DAGLIGVARUKEDJOR

MARKNADSFÖRING

- Öka marknadsföringen i butik – genom skyltning och erbjudanden – för att göra det lätt för konsumenten att hitta och välja Fairtrade-bananerna. Lyft även bananerna i medlemskommunikation, sociala medier och andra kanaler.
- Stötta och utbilda butikspersonal från centralt håll för att skapa goda förutsättningar för försäljning i butik.
- Passa på att marknadsföra Fairtrade-bananerna under Fairtrades kampanjer.

UTBUD

- Anta utmaningen att sälja minst hälften av bananerna som ekologiska Fairtrade-banor.
- Utvärdera möjligheten att i kommande prispförhandling lansera en Fairtrade-banan som inte är ekologiskt certifierad. Det ger bananproducenterna mer resurser för omställning och en ökad miljöhänsyn.
- Ta ett strategiskt beslut att bli först i Sverige med att sälja 100 procent Fairtrade-banor, likt Sainsbury's i Storbritannien.

STRATEGI OCH PLANER

- Gör en plan för hur försäljningen av Fairtrade-banor stegvis kan öka, genom marknadsföring, kampanjer och nya kategoribeslut.

Konsumenten vill ha mer Fairtrade

Världen över har konsumenter blivit allt mer medvetna om hur vår konsumtion påverkar människor och miljö. Det handlar inte bara om ökad kunskap och förändringar i attityder, det leder också till nya och mer hållbara köpbeslut i butiken.

I en undersökning gjord av Kantar Sifo (2022) framkommer att 31 procent av de svenska konsumenterna i hög grad tänker på hur deras köpval påverkar människor och miljö. Hela 45 procent tycker dessutom att det är viktigt att livsmedel ska produceras med hänsyn till mänskliga rättigheter. Motsvarande siffra för klimathänsyn och ekologisk odling är 35 respektive 18 procent.

Inte bara attityder

Det ökade intresset för frågor som rör produktionsvillkor stannar inte vid ökad kunskap och attitydförändringar, hela 60 procent agerar även i praktiken och försöker aktivt välja produkter som är bra för människor och miljö.

Nio av tio svenska konsumenter känner idag till Fairtrade och sju av tio anger att de handlar Fairtrade-märkt ibland, ofta eller alltid. Bland alla tusentals Fairtrade-märkta produkter väljer konsumenterna oftast kaffe, bananer och choklad, enligt dem själva.

Fairtrade stärker varumärken

Fairtrade-märket ger inte bara konsumenten ett stöd vid köpbeslutet i butiken, det stärker också varumärken. 74 procent av konsumenterna säger att de får en mer *positiv bild* av varumärket om en produkt som de brukar köpa också blir Fairtrade-märkt. Och 56 procent menar att de blir mer *intresserade av att köpa* en produkt, som de inte brukar köpa, om den blir Fairtrade-märkt.

Fairtrade ökar betalningsviljan

Det finns också en tydlig betalningsvilja för Fairtrade-märkta produkter. Hela 60 procent tycker att det är värt att betala några kronor mer för Fairtrade-märkta produkter än för motsvarande produkter utan märkning.³³ Denna benägenhet att vilja betala lite extra för produkter som är Fairtrade-märkta är extra tydlig bland de som tänker på om deras konsumtionsval påverkar människor och miljö.

7 av 10

konsumenter handlar Fairtrade-märkta produkter.

Fairtrade-bananen spelar roll i den offentliga konsumtionen

Även den offentliga konsumtionen har betydelse för att förbättra villkoren för bananproducenter runt om i världen. Den nationella upphandlingsstrategin slår fast att konkurrensen i offentlig upphandling aldrig får ske på bekostnad av god arbetsmiljö eller skäliga arbetsvillkor.

Landets 290 kommuner köper in bananer till förskolor, skolor, äldreomsorg och kommunhus. Landets 21 regioner köper frukt till sjukvården. Drygt 700 statliga myndigheter köper in frukt både till sin externa verksamhet och de egna kontoren.

Om alla bananer som köps in vore Fairtrade-märkta skulle det förbättra arbets- och levnadsvillkoren för bananodlare och plantageanställda på ett mycket positivt sätt. Det finns dessutom starkt politiskt stöd för ett sådant vägval.

Mål om ett socialt hållbart samhälle

Lagen om offentlig upphandling (LOU) kräver redan att arbetsrättsliga villkor ska ställas när man köper in något där det finns risk för oskäliga arbetsvillkor i leverantörskedjan. I nationella upphandlingsstrategin finns mål om en miljömässigt ansvarsfull offentlig upphandling och en offentlig upphandling som bidrar till ett socialt hållbart samhälle.

"Konkurrensen i den offentliga upphandlingen får aldrig ske på bekostnad av en god arbets-

miljö eller skäliga anställningsvillkor", står det i strategin. Den betonar också att det är av vikt att överväga risker i upphandlingens leverantörsled när det gäller bland annat respekten för mänskliga rättigheter. Den fastslår också att "Sociala krav kan även bidra till att främja fri och rättvis handel."

Strategin tar även fasta på FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter: "Det allmänna ska inte medverka till brister i respekten för mänskliga rättigheter eller till social dumpning." Myndigheter uppmanas vidare att ta fram en hållbarhetspolicy som tydliggör vilket ansvar de tar för att säkerställa ett socialt hållbart samhälle.

Ansvar att genomföra Agenda 2030

Riksdagen pekar i Sveriges genomförande av Agenda 2030 (december 2020) ut offentlig upphandling som ett viktigt område för att lyckas med FN:s globala mål för hållbar utveckling: "Att ställa krav som främjar miljöhänsyn och sociala hänsyn gör skillnad och innebär att den offentliga sektorn utnyttjar skattemedel på ett effektivt sätt."

Det kommunala självstyret är starkt i Sverige, men med det kommer också ett stort ansvar. Riksdagen hänvisar till de grundlagsfästa skyldigheterna att främja hållbar utveckling och slår fast att: "Kommuner och regioner har en stor del av ansvaret för att genomföra Agenda 2030" och det är "angeläget att kommuner och regioner fullt ut använder den potential för

hållbar utveckling som finns inom ramen för offentlig upphandling”.

Folkligt stöd för hållbarhet – och nya affärsmöjligheter

Även det folkliga stödet för hållbar upphandling är starkt, oavsett partisympatier. Åtta av tio invånare (83 procent) anser att negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna ska undvikas, enligt en Kantar Sifo-undersökning från 2021.

När myndigheter väljer att köpa in hållbara bananer skapas dessutom affärsmöjligheter för de företag som tar ansvar och investerar i hållbara leverantörskedjor. Varje gång en upphandlande myndighet inte ställer och följer upp relevanta hållbarhetskrav är det en förlopad möjlighet att bidra till hållbar utveckling.

Eko ingen garanti för social hållbarhet

Många offentliga verksamheter köper i dag in ekologiska bananer framför konventionellt odlade, men det är långt ifrån en garanti för att odlare och anställda i produktionsledet har haft schyssta arbetsvillkor. Oavsett om en banan är ekologisk eller inte gör Fairtrade-märkningen en stor skillnad, med särskilt fokus på ekonomisk och social hållbarhet.

Miljö- och klimataspekterna ska väga tungt, men för att hållbarhetsarbetet ska lyckas måste odlare och plantageanställda ha en ekonomisk och social trygghet. Låga inkomster som knappt räcker till mat på bordet räcker ännu mindre till investeringar för ett mer klimatsmart och miljömässigt hållbart jordbruk.

REKOMMENDATIONER TILL OFFENTLIG SEKTOR

Offentlig sektor är en stor konsument av bananer och ska inte påverka mänskliga rättigheter och miljö negativt.

Genom att köpa Fairtrade-bananer bidrar kommuner, regioner och statliga myndigheter till FN:s globala mål för hållbar utveckling genom relevanta hållbarhetskrav som dessutom kontrolleras av en oberoende part, så kallad tredjeparts-certifiering.

Ta gärna del av Fairtrade Sveriges vägledning för att underlätta arbetet med att ställa krav vid offentlig upphandling: www.fairtrade.se/vagledning.

Slutnoter

- 1 "Riskanalys, bananer". U&We, 2020.
- 2 "Banana value chains in Europe and the consequences of Unfair Trading Practices". BASIC. Make fruit fair, 2015.
- 3 "Banana value chains in Europe and the consequences of Unfair Trading Practices". BASIC. Make fruit fair, 2015.
- 4 <http://www.bananalink.org.uk/all-about-bananas>
- 5 "Human rights and environmental risks, problems and root causes in banana supply chains", A Literature Review written by Banana Link for Fairtrade International. November 2021.
- 6 <https://www.onegreenplanet.org/animalsandnature/the-human-and-environmental-impact-of-bananas/>
- 7 "Fairtrade and climate change", Vrije universiteit Amsterdam & Bern University, October 2021.
- 8 "Human rights and environmental risks, problems and root causes in banana supply chains", A Literature Review written by Banana Link for Fairtrade International. November 2021.
- 9 <https://www.nature.com/articles/s41558-019-0559-9>
- 10 "Riskanalys, bananer". U&We, 2020.
- 11 <https://www.fao.org/3/cb6637en/cb6637en.pdf>
- 12 <https://www.biodiversityinternational.org/>
- 13 "Study on health effects of pesticide exposition on smallscale farmers and farm workers in conventional and organic agriculture (Bananas) in Ecuador". Make Fruit Fair. 2017.
- 14 <http://www.bananalink.org.uk/all-about-bananas>
- 15 "Human rights and environmental risks, problems and root causes in banana supply chains", A Literature Review written by Banana Link for Fairtrade International. November 2021.
- 16 <http://www.bananalink.org.uk/social-problems>
- 17 "Human rights and environmental risks, problems and root causes in banana supply chains", A Literature Review written by Banana Link for Fairtrade International. November 2021.
- 18 "Women in the Banana Export Industry". Global overview. FAO, World Banana Forum. 2015. <http://www.fao.org/3/a-bt419e.pdf>
- 19 <http://www.bananalink.org.uk/women-banana-industry>
- 20 <https://www.onegreenplanet.org/animalsandnature/the-human-and-environmental-impact-of-bananas/>
- 21 <http://www.bananalink.org.uk/>
- 22 <https://www.gapyear.com/articles/features/deforestation-in-south-america>
- 23 "Human rights in the export banana sector and the proposed EU Directive on Mandatory Human Rights and Due Diligence", 2021
- 24 https://files.fairtrade.net/publications/Fairtrade-and-climate-change_October2021_compressed.pdf
- 25 <https://www.agricultura.gob.ec/ministros-de-agricultura-de-latinoamerica-promueven-acciones-frente-a-costos-de-produccion-y-fusarium-r4t/>
- 26 <https://www.fairtrade.net/news/fairtrade-leads-way-to-living-wages-for-banana-workers>
- 27 <https://www.fairtrade.net/news/brighter-future-migrant-banana-workers-dominican-republic>
- 28 <https://www.fairtrade.net/standard>
- 29 <https://www.fairtrade.net/standard/fairtrade-standards#hml>
- 30 <https://www.bananalink.org.uk/news/plantation-workers-pay-the-price-for-europes-banana-wars/>
- 31 Fairtrade Foundation's Q1 2022 Kantar report.
- 32 <https://www.naturskyddsforeningen.se/artiklar/fragor-och-svar-om-bananer/>
- 33 Kantar Sifo 2022. 60 procent anger betyg 5-7 på en sjugradig skala, där 1 betyder "instämmer inte alls" och 7 betyder "instämmer helt och hållet".

